

Samhällsekonomisk utblick

Samhällsekonomi i en lågkonjunktur

Januari 2024

Effekterna av inflation och räntehöjningar märks nu tydligt i ekonomin. Hushållens konsumtion minskar, företagen drar ned på sina kostnader och anpassar sig till ett försämrat efterfrågeläge. Arbetslösheten stiger och EU-kommissionens prognos för 2024 är att Sverige kommer vara det enda EU-landet där ekonomin inte växer. Det höjda ränteläget bedöms slå hårdare mot belånade hushåll och företag i Sverige än i andra länder. En fördjupad lågkonjunktur medför ökade offentliga utgifter som ska hanteras parallellt med långsiktiga investeringsbehov. De finanspolitiska utmaningarna är stora och det är angeläget att diskutera hur stora resurser som behövs och vilka investeringar som ska prioriteras.

Pandemin slog 2020 direkt igenom på många delar av samhällsekonomin och nästan samtidigt i hela världen. Det var en samhällsekonomisk chock som fortfarande påverkar den ekonomiska utvecklingen. Den har bland annat påverkat prisutvecklingen och har förändrat hur och var många kontorsanställda utför sitt dagliga arbete vilket i sin tur har fått konsekvenser för andra yrkesgrupper.

Inledningsvis blev det ett stort efterfrågebortfall för restauranger, caféer, hotell och affärer. Utan ekonomiskt stöd från regeringen hade många näringsidkare tvingats lägga ner. I en djup ekonomisk kris är det naturligt att en regering ökar de offentliga utgifterna för att stödja de som drabbas, det vill säga för en aktiv finanspolitik. Regeringens stödåtgärder omfattade ungefär 200 miljarder för perioden 2020–2022, vilket motsvarar ungefär 3 procent av BNP. Men det svenska stödet var mindre omfattande än det var i de flesta andra EU-länder.

Internethandeln fick däremot ett uppsving och många efterfrågade samma typ av varor, alltförhemmet. Den ökade efterfrågan satte press uppåt på priserna. Nedstängningar och personal som var frånvarande på grund av sjukdom gjorde att utbudet inte kunde öka för att möta den ökade efterfrågan. Smittspridningen medförde också att bemanningen i hamnar var markant lägre och det skapade flaskhalsar i de globala utbudskedjorna. När pandemin släppte ökade efterfrågan på varor och tjänster som vi inte hade haft tillgång till under pandemin. Kombinationen av ökad efterfrågan och begränsningar på utbudssidan förklarar varför inflationen tog fart.

Krig, inflation och elkris

Inflationen tog ytterligare fart när Ryssland invaderade Ukraina i slutet av februari 2022. De humanitära kostnaderna är enorma. För den globala ekonomin medförde det brister på olika produkter. Utbudsminskningarna pressade upp de globala priserna och för svensk del låg inflationstakten runt 8 procent under sommaren det året. Elkrisen under vintern medförde att inflationstakten nådde en historiskt hög nivå på drygt 12 procent i december 2022. Det betydde stora kostnader för hushåll och företag. Regeringen utformade stödåtgärder på cirka 65 miljarder, vilket var mindre än i många andra EU-länder. Sedan sommaren har inflationstakten avtagit och på årsbasis har priserna ökat med drygt 6 procent. Trenden är numera fallande.

Målet med penningpolitiken är att inflationen ska ligga runt 2 procent, så när priserna drar iväg för mycket höjer Riksbanken styrräntan. Det ska göra att hushåll och företag lånar mindre som gör att konsumtion och investeringar faller. Den minskade efterfrågan ska göra att företag slutar höja sina priser. Därför började Riksbanken höja styrräntan, men först i maj 2022 då inflationen var drygt 7 procent. Skälet till att den inte höjdes tidigare var att Riksbanken (och många andra) bedömde att prisökningarna drevs av tillfälliga faktorer som snabbt skulle klinga av.

Så blev det inte, och Riksbanken har höjt räntan för varje möte sedan dess fram till november 2023. Inflationen ligger fortfarande en bit från målet, men trenden är tydligt fallande. Dessutom har tidigare höjningar nu börjat slå igenom på hushållens budgetar, mer pengar går till ränteutgifter och räntekänsliga företag som måste skära i kostnaderna. Arbetslösheten stiger och risken finns att räntekänsliga företag tvingas lägga ned. Arbetslösheten kan öka ännu snabbare. Riksbanken förväntar sig sådana effekter, samt att finanspolitiken mildrar de negativa effekterna av deras räntehöjningar.

När är det läge att höja och när är det läge att sänka styrräntan. Det beror på vilken analys du gör om vad inflationen främst beror på. De totala effekterna av en räntehöjning syns dessutom först efter ca ett år, eftersom det tar tid för hushåll och företag att anpassa sina budgetar.

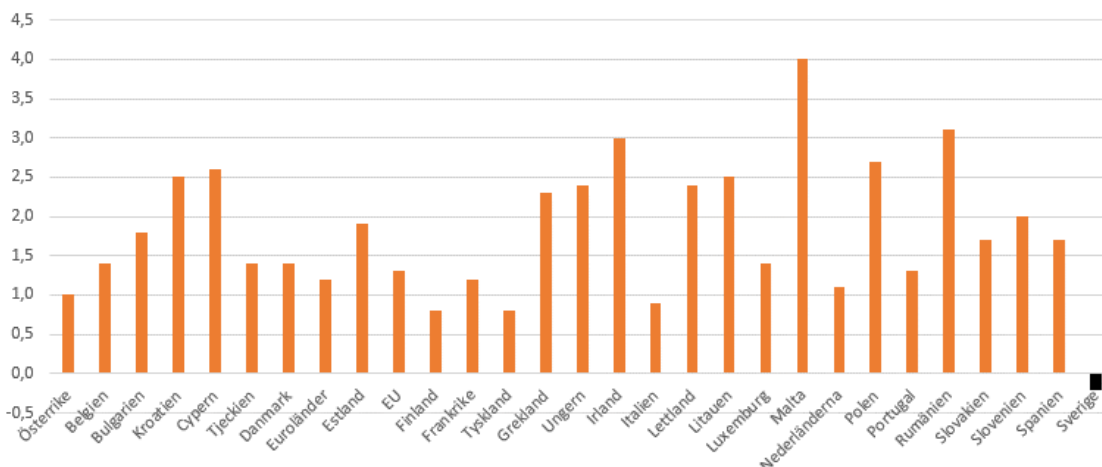
Företagen spiller över en del av kostnadsökningar på kunderna och fastighetsägarna på hyrorna. Även bostadsrättsföreningar behöver höja avgifter för att täcka för kostnadsökningarna. Det pressar hushållens budgetramar och den minskade konsumtionen slår mot många branscher. Arbetslösheten stiger och förväntas göra det in på 2024. Bostadsbyggandet har fallit och några förbättringar är inte i prognoserna för 2024. Även andra delar av näringslivet ser framför sig ett svagare konjunkturläge under 2024. Det är svårt att förutse hur djup lågkonjunkturen blir. Är det enkelt att ställa om till branscher med kompetensbrist blir det ingen dramatisk ökning av arbetslösheten.

Vår räntekänsliga ekonomi

Den senaste prognosen från EU-kommissionen säger att svensk ekonomi som helhet kommer utvecklas sämst i Europa under nästa år. Slår den prognosen in kommer den svenska ekonomin vara den enda som krymper nästa år. Den svenska ekonomin bedöms vara mer räntekänslig än många andra ekonomier i Europa. Det betyder att byggandet och hushållens konsumtion minskar mer, samt att räntekänsliga företag måste skära mer i verksamhet för att hantera de ökade kostnaderna.

Figur 1 Prognoser för procentuell förändring av BNP 2024

Källa: EU- Kommissionen

Behövs satsningar för att vända ekonomin

Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är det väl motiverat och naturligt att öka utgifterna under djupa kriser som under pandemin. Utan satsningar är risken stor att arbetslösheten blir orimligt stor samt att det tar längre tid för ekonomin att vända uppåt. Tumreglerna för hantering av konjunkturedgångar är att insatser riktas mot de delar av ekonomin som förväntas drabbas hårdast samt att de genomförs skyndsamt. Tanken är också att de ska vara tillfälliga och dras tillbaka snabbt när konjunkturen vänder uppåt. Hur stora de tillfälliga utgiftsökningarna ska vara går inte att säga eftersom det finns utgifter för hela samhället som ökar automatiskt när ekonomin går dåligt.

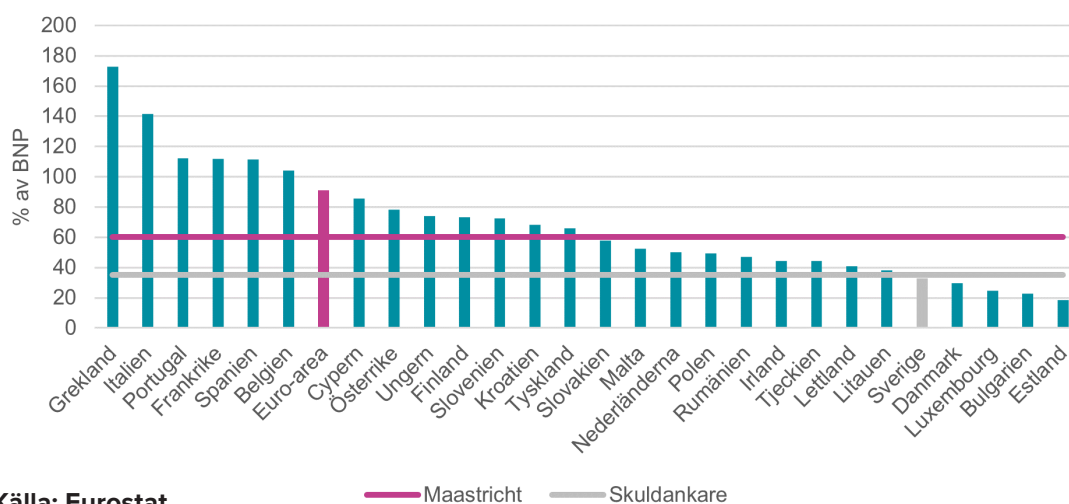
Ekonomiska resurser för krishantering är det vanligaste argumentet för en regering att under goda tider hålla nere de offentliga utgifterna. Tanken är att bygga upp en buffert som kan användas under just en kris. Lägre utgifter än intäkter har oavsett regering varit målet för den svenska ekonomiska politiken sedan 1990-talet. Det har gett goda statsfinanser, men försämrat arbetsvillkoren i offentlig sektor och medfört att nödvändiga investeringar skjutits på framtiden. Behoven av resurser är stora inom flera områden.

Läget i svensk ekonomi är att det behövs resurser för att hantera både en lågkonjunktur och investera för att stärka ekonomins långsiktiga innovations- och tillväxtförmåga. Hur stora resurser som en lågkonjunktur kräver i termer av tillfälliga finanspolitiska satsningar är svårt att uppskatta. Men anta att det kommer kosta en fjärdedel av pandemin (som ju var en historisk chock för ekonomin), vilket är 50 miljarder kronor, eller 1 procent av BNP. Skulle hela det beloppet eller det dubbla landa som ett underskott betyder det ett relativt litet tillskott till statens skuld som totalt sett enligt Riksgälden är cirka 990 miljarder. En lågkonjunktur behöver således inte ha några större effekter på statsfinanserna.

Den andra delen är svårare eftersom investeringsbehoven är stora inom flera områden - dels sådana områden som inte underhållits under årens lopp, dels framtidsområden. Det första handlar till exempel om vägar, spårtrafik, dricksvatten och avloppsledningar, det andra om elnät, klimatanpassning och grön omställning. Till detta kan läggas försvar, säkerhet, bostadsbrist, kompetensbrist och åldrande befolkning. Detta är långt ifrån heltäckande, men ger en bild av behoven. De totala kostnaderna för allt detta är sannolikt större än den nuvarande statsskulden. Det kommer krävas såväl ökade offentliga som privata satsningar. Det är dags att diskutera hur resurserna ska tas fram och vilka satsningar som ska prioriteras.

Till skillnad mot många andra länder i Europa har Sverige en bra utgångspunkt för långsiktiga investeringar. Den offentliga skuldsättningen är mycket låg. Figur 2 visar den offentliga skuldsättningen som andel av BNP i Europa. Den horisontella rosa linjen visar den nivå på skuld-

Figur 2 Den samlade offentliga skuldsättningen år 2022

Källa: Eurostat

— Maastricht — Skuldankare

sättningen som euro-länderna enligt sitt regelverk ska sträva efter, 60 procent av BNP (kallas Maastrichtskulden). Den grå horisontella linjen är den nivån som gäller i Sverige, 35 procent av BNP (kallas skuldankaret). Japans skuldsättning är enligt IMF högre än för något land i Europa, och USA ligger i nivå med Portugal.

Figur 2 visar att det är ovanligare med en så låg skuld som den svenska skulden än en som ligger i nivå med Maastrichtskulden. Flera länder som Sverige ekonomiskt ofta jämförs med, som Tyskland, Nederländerna och Finland, har betydligt högre skuldsättning än Sverige. Valen på nivå för skuldsättning är en politisk fråga; regeringar i olika länder har valt att finansiera verksamhet på olika sätt. Det kan förstås också ha skett något oväntat i vissa högt skuldsatta länder som har krävt mer resurser, till exempel torka, översvämningar. Skillnaderna visar också att det inte finns något tydligt riktmärke för vad som är en rimlig nivå på skuldsättningen.

Skuldsättningen omfattar både statens, kommuners och regioners upplåning och i Sveriges fall är det statens skuldsättning som har fallit markant de senaste 20 åren. Staten har flyttat över ansvarsområden till regioner och kommuner, som medfört att deras skuldsättning har ökat. Enligt Riksgälden uppgår statens skuld just nu till 18 procent av BNP. En fördubbling skulle fortfarande betyda en relativt låg skuld.

Lån betyder räntekostnader, men det betyder också resurser som kan användas till tillväxtskapande investeringar och välfärdsförbättringar. Investeringar i ny teknik kan göra att begränsade resurser används mer effektivt, att det skapas nya arbeten, att människor blir friskare och lever längre mm. Investeringar i kunskaper och kompetens gör människor mer produktiva och ger hälsosammare liv, minskar sociala skillnader i samhället, samt bidrar till innovation och utveckling.

Skulle belåningsgraden tillåtas att öka måste det finnas en långsiktig strategi för hur låneresurserna ska användas. Exempelvis ska inte ökade resurser gå till subventioner som används för kortsiktig politisk vinning. Vägen framåt är att politiska partier överger sitt dagspolitiska agerande och verkligen beskriver vad som krävs för starkare tillväxt och långsiktiga välfärdsförbättringar. Finanspolitiska rådet, parter och näringsliv bör bidra till den diskussionen. Men det är viktigt att diskussionerna om prioriteringar sker brett. Detta kan sedan användas i kommande diskussioner om förändringar av det finanspolitiska ramverket.

Lena Granqvist, samhällspolitisk chef
Håkan Regné, chefsekonom
Januari 2024

Samhällsekonomisk utblick är en serie där Sacos chefsekonom Håkan Regné och Sacos samhällspolitiska chef Lena Granqvist analyserar viktiga skeenden i samhälls ekonomin.

Ni hittar fler versioner på saco.se/utblick Där kan ni läsa om bland annat inflation, statsskulden, överskottsmålet och om styrräntan.

Saco, Sveriges akademikers centralorganisation, är den samlade organisationen för Sveriges akademiker. Vi är en partipolitiskt obunden facklig centralorganisation. Sacos 21 självständiga förbund företräder yrkes- och examensgrupper från hela arbetsmarknaden, inklusive egenföretagare. Något som förenar våra medlemsförbund är akademisk utbildning, kunskap, kompetens och yrkesstolthet. Sacoförbunden samlar omkring 960 000 akademiker och närmar sig miljonen. Som företrädare för Sveriges akademiker är det självklart för Saco att ständigt påverka kunskapsnivån i Sverige. Utbildning och forskning som ger kunskap är en investering för såväl samhället som individen och är en av de viktigaste faktorerna för tillväxt och utveckling av ett samhälle.

